

УДК 351:378:796.011.1

Олександр М. Колумбет

Київський національний університет технологій та дизайну

**ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ВПЛИВУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ
НА ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

В статті досліджуються базові критерії та індекси розвитку фізичної культури і спорту в зарубіжних країнах. Наукові роботи провідних іноземних вчених створюють теоретичну основу для дослідження впливу економічних проблем у спорті на економічні проблеми держави. Встановлено, що оцінку розвитку фізичної культури і спорту необхідно проводити за наступними основними результатами: розвиток масового спорту (любительського, «спорту для відпочинку»); наявність в освітніх установах бази фізичної культури; підготовка спортивного резерву; розвиток спорту вищих досягнень; розвиток професійного (комерційного) спорту. Систематизовано основні критерії та індекси, які дозволяють оцінювати розвиток фізичної культури і спортивний статус держави. Практична значимість полягає у визначенні заходів розвитку масового спорту і фізичної культури.

Ключові слова. Фізична культура, спорт, атлетично-оздоровчі програми, соціально-економічний ефект.

Александр Н. Колумбет

Киевский национальный университет технологий и дизайна

**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ ВЛИЯНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ
И СПОРТА НА КАЧЕСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

В статье исследуются базовые критерии и индексы развития физической культуры и спорта в зарубежных странах. Научные работы ведущих иностранных ученых создают теоретическую основу для исследования влияния экономических проблем в спорте на экономические проблемы государства. Установлено, что оценку развития физической культуры и спорта необходимо проводить по следующим основным результатам: развитие массового спорта (любительского, «Спорт для отдыха»); наличие в образовательных учреждениях базы физической культуры; подготовка спортивного резерва; развитие спорта высших достижений; развитие профессионального (коммерческого) спорта. Систематизированы основные критерии и индексы, которые позволяют оценивать развитие физической культуры и спортивный статус государства. Практическая значимость заключается в определении мер развития массового спорта и физической культуры.

Ключевые слова. Физическая культура, спорт, атлетически-оздоровительные программы, социально-экономический эффект.

Alexander N. Kolumbet

Kiev National University of Technologies and Design

**ECONOMIC INDICATORS INFLUENCE OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS
QUALITY OF HIGHER EDUCATION**

In the article basic criteria and indexes of development of physical culture and sport are examined in foreign countries. Scientific works of leading foreign scientists served theoretical basis in the field of research of influence of economic problems of sport on the economic problems of the state. It is set that at the estimation of development of physical culture and sport it is necessary to examine next basic constituents: development of mass (amateur, recreational «sport for all») sport; the state of physical education is in educational establishments; preparation of sporting reserve;

development of sport of higher achievements (elite); development of professional sport (commercial). Basic criteria and indexes that allow to estimate development of physical culture and sport status in the state are systematized. Practical meaningfulness consists in determination of measures of assistance to development of physical education, mass sport and physical culture.

Keywords. *Physical culture, sport, athletic-health programs, socio-economic effect.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. З розвитком суспільства фізична активність і спорт все ширше проникають в усі сфери життя людей, стають усе більш значущою і невід'ємною частиною життєдіяльності світової цивілізації. Фізична культура і спорт в сучасному суспільстві є найважливішим чинником підтримки і зміцнення здоров'я людей, вдосконалення їх культури, способом спілкування, активного проведення дозвілля, альтернативою шкідливим звичкам і пристрастям. В той же час фізкультура і спорт інтенсивно впливають на економічну сферу життя держави і суспільства, якість робочої сили, структуру споживання і попиту, поведінку споживачів, зовнішньоекономічні зв'язки та інші показники економічної системи [1, 7, 9, 18].

Економічна роль фізкультури і спорту найбільш рельєфно проявляється за декількома основними напрямками [2, 6, 9]:

- по-перше, фізична активність і оздоровчо-масовий спорт сприяють мінімізації економічних втрат практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства, виступають альтернативою шкідливим звичкам (які, як ми відмітимо нижче, створюють потужну деструктивну дію на економічну систему);

- по-друге, фізична активність виступає значущим чинником збільшення тривалості життя населення, позитивно впливає на збільшення працездатного віку людей;

- по-третє, фізкультура і спорт є одним з основних компонентів підготовки якісних трудових ресурсів, а отже, і чинником забезпечення економічного зростання;

- у-четвертих, фізична активність, спорт і туризм є нині найважливішою сферою великої підприємницької діяльності, яка забезпечує, з одного боку, зайнятість багатьох людей в галузях спортивної індустрії і туристичного комплексу; з іншого боку, вказані галузі підприємництва поповнюють місцеві бюджети за рахунок податкових надходжень, що дозволяє державі оперативно вирішувати соціальні проблеми населення.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Нажаль ґрунтовних досліджень присвячених впливу фізичної культури та спорту на зростання або зниження економічних показників у державі майже не представлено. Цією проблематикою займаються окремі дослідники, такі як Л. Белопольська, Г. Карпова (Росія), Ю. Мічуда (Україна), Х. Бреер (Німеччина), М. Колман (Англія) та ще, можливо, три-чотири дослідника з інших країн.

Невирішені частини дослідження. Проведений аналіз розвитку фізичної культури і спорту в зарубіжних країнах з метою визначення основних критеріїв і показників, які дозволяють оцінювати стан розвитку фізичної культури і спорту як в цілому, так і їх складових. Слід також відмітити, що досвід зарубіжних країн в розвитку фізичної культури і, особливо, спорту представляє для України (та інших країн напевно) певний інтерес, передусім у зв'язку із зміною політичної і соціально-економічної ситуації в країні. Крім того, було дуже важливо вивчити досвід не лише країн, де добре розвинений спорт, але і тих, де велика увага приділяється спорту для всіх, питанням фізичного виховання різних категорій і груп населення.

При проведенні аналізу було звернено увагу як на власні показники і критерії, які визначають кількісні зміни в розвитку спорту (кількість осіб, які займаються; кількість спортивних споруд; фінанси, які виділяються тощо), так і на ті, які характеризують ефективність фізичної культури і спорту в рішенні соціально-економічних, виховних,

освітніх, оздоровчих, соціально-демографічних та інших завдань, які стоять перед суспільством.

Мета дослідження – визначення основних критеріїв і показників розвитку фізичної культури і спорту в зарубіжних країнах.

Виклад результатів та їх обґрунтування. Розглянемо механізм дії громадського здоров'я на українську економіку і суспільство і спробуємо визначити роль і значення фізичної культури і спорту в цих процесах.

Втрати від пияцтва і алкоголізму в нашій країні є дуже значною величиною, яка складається з різних компонентів. Величину економічних і соціальних втрат від пияцтва і алкоголізму можна оцінити наступними цифровими даними: згідно із статистикою, кожен третій злочин скоюється в стані сп'яніння [1, 5, 10, 18, 24]. Найбільш частою причиною смерті людей, які зловживають алкоголем, є важкі травми, отруєння та інші нещасні випадки (27% від усіх смертельних випадків), від розладу серцево-судинної системи помирають 18%, від новоутворень – 14%, від цирозу печінки – 7%, кінчають життя самогубством – 7%. В цілому від 60 до 72% осіб, які зловживають спиртними напоями, не доживають до 50 років.

За станом на 2015 р., кожен українець викурює щорічно 1931 сигарету (тобто більше 96 пачок). Але навіть ці дані не повністю відображають усю картину. Річ у тому, що тютюн, окрім прямої шкоди, стає ще допоміжним провокуючим агентом в людському організмі [4, 9]. Усебічне вивчення цієї проблеми як в нашій країні, так і по лінії Всесвітньої організації охорони здоров'я показало, що куріння губить людей, сприяючи виникненню у них цілого ряду смертельних захворювань. Досить сказати, що злісні курці хворіють на рак легенів у 30 разів частіше, ніж некурящі. Окрім раку легень при цілому ряду захворювань коефіцієнт смертності у тих, хто палить в кілька разів вище, ніж у тих, хто не палить [7]. Так, при бронхіті та емфіземі рівень смертності у них вище у 6 разів, раку гортані – у 5 разів, раку стравоходу і шлунку – у 3 рази, хвороб кровообігу – у 2,5 рази, хвороб коронарних судин – майже у 2 рази тощо.

Фахівці відмічають, що раптова смерть від ішемічної хвороби серця відзначається серед курців у 5 разів частіше, ніж у тих, хто не палить [13, 15, 24, 26]. Аналогічні дані по США такі: середній вік померлих від серцевих нападів у тих, хто не палить дорівнює 67 років, у завязятих курців – 48 років.

Табакокуріння завдає економіці величезного збитку, який оцінюється астрономічними цифрами. Для ілюстрації приведемо результати досліджень, проведених в Ірландії і Австралії [11, 14, 19, 25].

Куріння обходиться ірландській економіці у 5 млн. євро на день у вигляді пропусків роботи по хворобі, частішої відсутності на роботі та зниження продуктивності праці. Нове дослідження, ініційоване департаментом охорони здоров'я, показало, що тільки перекури і відсутність на роботі обійшлися країні у 2014 р. у 385 млн. євро [25]. Курці дорого обходяться лікарням. Платники податків Австралії субсидують медичні потреби курців у розмірі 500 тис. австралійських доларів на день в одному тільки штаті Новий Південний Уельс. Аналіз витрат, опублікований в Медичному журналі Австралії, показав, що тютюн привів до 43 571 госпіталізації до лікарень штату і 300 046 койко-дням у 1999-2000 рр. На сьогодні ці показники виросли майже вдвічі. Сума витрат лікарень склала 178 млн. доларів, або майже \$500 тис. на день. Такий результат недивний, враховуючи список пов'язаних з тютюном таких захворювань, як рак, серцево-судинні захворювання, хвороби легенів, пневмонія, інсульт тощо. Курці користуються послугами стаціонару частіше, ніж некурящі. У курців також повільніше відбувається процес одужання, і вони з більшою достовірністю вимагають інтенсивного відходу після хірургічних операцій.

Аналізуючи втрати від наркоманії, потрібно відмітити, що зараз наркотики вживають понад 180 млн. чоловік, тобто приблизно 4 % усіх мешканців планети старше 15 років.

Щорічні прибутки наркодилерів від незаконного обігу наркотиків у світі останніми роками перевищують 400 млрд. доларів США. Такі дані наводить секретаріат ООН з боротьби із поширенням наркотиків і запобіганню злочинності [8, 18]. Найбільше поширення має марихуана – її споживають більше 142 млн. осіб. Далі йдуть синтетичні наркотики (амфітаміни) – 30,5 млн. осіб, потім кокаїн – 13,4 млн. осіб, героїн і опій – 8 млн. осіб. Серед них стійко росте число громадян України.

За даними правоохоронних органів і органів охорони здоров'я, на початок 2015 р. загальне число громадян України, які вживають наркотики регулярно, перевищує 2,2 млн. осіб. Але є підстави говорити про те, що ця цифра фактично наближається до 3 млн. В Україні до 2015 р. не залишилося жодного регіону країни, де не були б зафіксовані випадки вживання наркотиків або їх поширення. Наркоманія остаточно перетворилася на масштабну загальнонаціональну проблему, яка несе пряму загрозу державі, оскільки кожен наркоман, за експертними оцінками, залучає до вживання наркотиків 13-15 осіб [7].

Економічні і соціальні втрати від наркоманії надзвичайно великі. Тільки за останні два роки вони перевищують 80 млрд. грн. Моральний же збиток українському суспільству взагалі не піддається ніякому підрахунку. При цьому наркоманія в Україні продовжує «молодіти». За останніми даними [9], більше 60 % наркоманів – люди у віці від 16-30 років і майже 20 % з них школярі. Інформація Мінохоронздоров'я України показує, що середній вік тих, хто залучився до наркотиків в Україні складає 15-17 років, але почастишали випадки первинного вживання наркотиків дітьми 11-13 років.

Успішно протистояти такому інтенсивному поширенню наркотиків в молодіжному середовищі дозволяють масова фізична активність і спорт, які є дієвою альтернативою цієї соціальної хвороби. Відомо, що фізична активність і спорт є найважливішими чинниками збільшення тривалості життя населення взагалі та працездатного віку людей зокрема.

Сучасні уявлення про тривалість життя і працездатний вік людини значною мірою відрізняються від того, щоб його виростити, виховати, дати йому шкільну і вищу освіту, потрібні значні витрати (в середньому 12 800-14 400 тис. грн.). І раптом така людина гине від вживання спиртних напоїв-сурогатів (подібних смертей щорічно в нашій країні близько 30 тис.). Тільки прямий збиток від таких деструктивних процесів складає нині сотні мільярдів гривень. І це не враховуючи соціальних наслідків, недовиробленої продукції, проблем з відтворенням населення і тому подібне [3].

Величезний економічний збиток припадає на алкоголь в дорожньо-транспортних подіях, на виробництві (у частині виробничого травматизму і аварій), при скоюванні злочинів, самогубствах і тому подібне [1]. Усі ці чинники зниження тривалості життя мають у вітчизняній економіці надмірний, гіпертрофований характер. Відповідно господарський збиток від них в порівнянні з розвиненими країнами надзвичайно високий і обчислюється в сукупності сотнями мільярдів гривень.

Вирішити двоєдине завдання по підвищенню тривалості життя українців, з одного боку, і зниженню величезних економічних втрат, з іншою, можна розвиваючи масовий, оздоровчий спорт і відповідну спортивну інфраструктуру.

Як відомо з економічної теорії, підвищити добробут громадян якої-небудь країни можливо тільки за рахунок неухильного економічного зростання [15]. Для забезпечення стабільного економічного зростання уряд може обрати два основні шляхи, або просувачись у напрямі використання більшої кількості чинників виробництва (праці, землі і капіталу – екстенсивне економічне зростання), або використовуючи досконалішу техніку і технологію, впроваджуючи у виробництво новітні наукові досягнення, підвищуючи якісний рівень робочої сили і продуктивність праці (інтенсивне зростання). Очевидно, що найдоцільніше орієнтуватися на варіант інтенсивного економічного зростання. Дослідження, проведені в

різних економічних системах, показали, що підвищення продуктивності праці є найбільш важливим чинником, який забезпечує зростання реального продукту і доходу [8, 21, 23].

У свою чергу продуктивність праці залежить від якості робочої сили, від фізичних і інтелектуальних можливостей робітників і службовців, їх життєвої активності і творчої ініціативи [22]. Забезпечуючи гармонійний фізичний розвиток, фізкультура і спорт сприяють посиленню природних захисних сил організму, підвищенню його опірності більшості хвороб. Таким чином, в результаті регулярних занять фізкультурою і спортом в економічній системі знижується загальна кількість невиходів на роботу по хворобі, яка чинить безперечний позитивний вплив на зростання ВВП і добробут суспільства.

До 2015 р. в Україні усього лише 8,7% населення займалося спортом, тоді як в розвинених країнах цей показник значно вищий. Так, в США регулярно займається спортом і фізичною активністю (роблять пробіжки, відвідують клуби фітнесу і тому подібне) 40% населення, а в Німеччині чисельність тих, хто займається спортом ще вище – 60%. Природно, такий стан справ у нас в країні не можна визнати задовільним.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Успішність розвитку фізичної культури і спорту в державі необхідно оцінювати за показниками соціально-економічного розвитку суспільства, за реалізацією соціальних, економічних, політичних, міжнародних, трудових, військових, освітніх, виховних, культурних, оздоровчих та інших функцій. Якщо ж говорити про конкретні показники, які характеризують власне розвиток фізичної культури і спорту, то головна відмінність показників, які використовуються в Україні, від зарубіжних полягає в тому, що в зарубіжних країнах широко використовуються економічні (фінансові) критерії та показники.

2. При становленні нової спортивної індустрії і формуванні ринків спортивних послуг в Україні не усе проходить гладко і своєчасно: досить часто недосконала законодавча база заважає розвитку меценатства і спонсорства в спорті, формуванню ефективної системи правового і соціального захисту спортсменів і тренерів. Поки далекі від досконалості схеми оподаткування виробників спортивних товарів і послуг, принципи фінансування спортивної освіти. І все-таки позитивні зміни, які намітилися останніми роками, в цій найважливішій сфері економічних стосунків, а також перші позитивні результати реформ дозволяють нам говорити про майбутні сприятливі перспективи української спортивної індустрії та її інфраструктури.

Література

1. Галкин В. В. Экономика спорта и спортивный бизнес [Текст] / В. В. Галкин. — М. : КНОРУС, 2006. — 320 с.
2. Гуськов С. И. Государство и спорт (о государственной политике зарубежных стран в области физического воспитания и спорта) [Текст] / С. И. Гуськов. — М. : Физкультура и спорт, 1996. — 176 с.
3. Дудов В. А. Маркетинг в сфере физической культуры и спорта: содержание, стратегии, коммуникации [Текст] / В. А. Дудов, О. Н. Степанова. — М. : РАГС при Президенте РФ, 2003. — 153 с.
4. [Дутчак М. В. Спорт для всіх у країнах з високим рівнем охоплення населення організованою руховою активністю](#) [Текст] / М. В. Дутчак // [Теорія і методика фізичного виховання і спорту](#). — 2007. — № 3. — С. 47-58.
5. Жестянников Л. В. Экономическое регулирование системы физической культуры и спорта: опыт и перспективы развития [Текст] / Л. В. Жестянников. — СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 1999. — С. 67-91.
6. Золотов М. И. Экономика физической культуры [Текст] / М. И. Золотов. — М. : СпортАкадемПресс, 2001. — 189с.

7. Иванов А. В. Проблемы современного этапа формирования рыночных отношений в спорте Украины [Текст] / А. В. Иванов. // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія : Економічна. — Донецьк : ДонНТУ, 2004. — Вип. 80. — 200 с.
8. [Кутепов М. Е. Управление спортом в муниципалитетах Франции](#): правовые основы [Текст] / М. Е. Кутепов. // [Спорт для всех](#). — 1999. — № 4. — С. 21-23.
9. Мічуда Ю. П. Сфера фізичної культури і спорту в умовах ринку (закономірності функціонування та розвитку) [Текст] / Ю. П. Мічуда. — К. : Олімпійська література, 2007. — 218 с.
10. Мочерний С. В. Світове господарство в умовах глобалізації / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, С. В. Фомішин. — К. : Ніка-Центр, 2006. — 200 с.
11. Орлов В. В. Философия экономики / В. В. Орлов. — Пермь: Из-во Перм. ун-та, 2005. — 164 с.
12. Рожков П. А. Совершенствование экономического механизма функционирования физической культуры и спорта / П. А. Рожков. — СПб. : СПбГУЭФ, 2003. — 254 с.
13. Степанова О. Н. Маркетинг в сфере физической культуры и спорта / О. Н. Степанова. — М. : Советский спорт, 2007. — 256 с.
14. Фетисов В. А. О критериях и показателях развития физической культуры и спорта в зарубежных странах / В. А. Фетисов. — М. : Советский спорт, 2005. — 80 с.
15. Экономика массового спорта : Учебное пособие. — М. : Физическая культура, 2005. — 300 с.
16. [Andreff W. The Evolving European Model of Professional Sports Finance](#) [Text] / W. Andreff, P. [Staudohar](#) // Journal of Sports Economics. — 2000. — Vol.1(3). — P. 257-276.
17. [Arnaut J. L. Independent European Sport Review](#) [Text] / J. L. [Arnaut](#) — Brussels : EU, 2006. — 175 p.
18. Andreff V. Economie du Sport [Text] / V. Andreff // Revue EPS. — 1990. — V. 23. — P. 79-89.
19. Bannister J. Malta Continues to Develop as a Finance Centre [Text] / J. Bannister // FinanceMalta 2012/2013. — Attard : MFSA — 2013. — P. 194-196.
20. Bartunek J. M. Organizational and Educational Change : The life and role of a Change Agent Group [Text] / J. M. Bartunek. — Mahwah NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2003. — 295 p.
21. Breuer Chr. The Development of Sport Management Education in Germany – The Cologne Model [Text] / Chr. Breuer // Вестник Института экономики и социальных технологий. — 2011. — №1. — С. 22-27.
22. Coleman M. Leadership and management in education. Cultures, change and context [Text] / M Coleman. — Oxford : Oxford University Press, 2005. — 291 p.
23. Danylchuk K. E. The nature of managerial work in Canadian intercollegiate athletics [Text] / K. E. Danylchuk // Journal of Sport Management. — 1999. — 13(2). — P.148-166.
24. Donabedian A. The Seven Pillars of Quality [Text] / A. Donabedian // Arch Pathol Lab Med. — 1990. — V. 114. — P. 115-119.
25. [Giulianotti R. Sport Spectators and the Social Consequences of Commodification](#) [Text] / R. [Giulianotti](#) // Journal of Sport & Social. — 2005. — Vol.29(4). — P. 386-410.
26. [Mondello M. A Content Analysis of the Journal of Sports Economics](#) [Text] / M. [Mondello](#), P. [Pedersen](#) // Journal of Sports Economics. — 2003. — Vol.4(1). — P. 64-73.

References

1. Galkin V. V. *Ekonomika sporta i sportivnyy biznes* [Tekst] / V. V. Galkin. — M.: KNORUS, 2006. — 320 s.
2. Gus'kov S. I. *Gosudarstvo i sport (o gosudarstvennoy politike zarubezhnykh stran v oblasti fizicheskogo vospitaniya i sporta)* [Tekst] / S. I. Gus'kov. — M. : Fizkul'tura i sport, 1996. — 176 s.
3. Dudov V. A. *Marketing v sfere fizicheskoy kul'tury i sporta: sodержanie, strategii, kommunikatsii* [Tekst] / V. A. Dudov, O. N. Stepanova. — M. : RAGS pri Prezidente RF, 2003. — 153 s.
4. Dutchak M. V. *Sport dlya vsikh u krayinakh z vysokym rivnem okhoplennya naseleynya orhanizovanoyu rukhovoyu aktyvnisty* [Tekst] / M. V. Dutchak // *Teoriya i metodyka fizychnoho vykhovannya i sportu*. — 2007. — № 3. — S. 47-58.
5. Zhestyannikov L. V. *Ekonomicheskoe regulirovanie sistemy fizicheskoy kul'tury i sporta: opyt i perspektivy razvitiya* [Tekst] / L. V. Zhestyanshchikov. — SPb. : Izd-vo SPbGUEF, 1999. — S. 67-91.
6. Zolotov M. I. *Ekonomika fizicheskoy kul'tury* [Tekst] / M. I. Zolotov. — M. : SportAkademPress, 2001. — 189s.
7. Ivanov A. V. *Problemy sovremennogo etapa formirovaniya rynochnykh otnosheniy v sporte Ukrainy* [Tekst] / A. V. Ivanov. // *Naukovi pratsi Donets'kogo natsional'nogo tekhnichnogo universitetu. Seriya : Ekonomichna*. — Donets'k : DonNTU, 2004. — Vip. 80. — 200 s.
8. Kutepov M. E. *Upravlenie sportom v munitsipalitetakh Frantsii: pravovye osnovy* [Tekst] / M. E. Kutepov. // *Sport dlya vsekh*. — 1999. — № 4. — S. 21-23
9. Michuda Yu. P. *Sfera fizychnoy kul'tury i sportu v umovakh rynku (zakonomirnosti funktsionuvannya ta rozvytku)* [Tekst] / Yu. P. Michuda. — K. : Olimpiys'ka literatura, 2007. — 218 s.
10. Mochernyy S. V. *Svitove hospodarstvo v umovakh hlobalizatsiyi* / S. V. Mochernyy, Ya. S. Larina, S. V. Fomishyn. — K. : Nika-Tsentr, 2006. — 200 s.
11. Orlov V. V. *Filosofiya ekonomiki* / V. V. Orlov. — Perm': Iz-vo Perm. un-ta, 2005. — 164 s.
12. Rozhkov P. A. *Sovershenstvovanie ekonomicheskogo mekhanizma funktsionirovaniya fizicheskoy kul'tury i sporta* / P. A. Rozhkov. — SPb. : SpbGUEF, 2003. — 254 s.
13. Stepanova O. N. *Marketing v sfere fizicheskoy kul'tury i sporta* /
14. O. N. Stepanova. — M. : Sovetskiy sport, 2007. — 256 s.
15. Fetisov V. A. *O kriteriyakh i pokazatelyakh razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta v zarubezhnykh stranakh* / V. A. Fetisov. — M. : Sovetskiy sport, 2005. — 80 s.
16. *Ekonomika massovogo sporta : Uchebnoe posobie*. — M. : Fizicheskaya kul'tura, 2005. — 300 s.
17. Andreff W. *The Evolving European Model of Professional Sports Finance* [Text] / W. Andreff, P. Staudohar // *Journal of Sports Economics*. — 2000. — Vol.1(3). — P. 257-276.
18. Arnaut J. L. *Independent European Sport Review* [Text] / J. L. Arnaut — Brussels : EU, 2006. — 175 p.
19. Andreff V. *Economie du Sport* [Text] / V. Andreff // *Revue EPS*. — 1990. — V. 23. — P. 79-89.
20. Bannister J. *Malta Continues to Develop as a Finance Centre* [Text] / J. Bannister // *FinanceMalta 2012/2013*. — Attard : MFSA — 2013. — P. 194-196.
21. Bartunek J. M. *Organizational and Educational Change : The life and role of a Change Agent Group* [Text] / J. M. Bartunek. — Mahwah NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2003. — 295 p.

22. Breuer Chr. The Development of Sport Management Education in Germany – The Cologne Model [Text] / Chr. Breuer // Вестник Института экономики и социальных технологий. — 2011. — №1. — С. 22-27.
23. Coleman M. Leadership and management in education. Cultures, change and context [Text] / M Coleman. — Oxford : Oxford University Press, 2005. — 291 p.
24. Danylchuk K. E. The nature of managerial work in Canadian intercollegiate athletics [Text] / K. E. Danylchuk // Journal of Sport Management. — 1999. — 13(2). — P.148-166.
25. Donabedian A. The Seven Pillars of Quality [Text] / A. Donabedian // Arch Pathol Lab Med. — 1990. — V. 114. — P. 115-119.
26. Giulianotti R. Sport Spectators and the Social Consequences of Commodification [Text] / R. Giulianotti // Journal of Sport & Social. — 2005. — Vol.29(4). — P. 386-410.
27. Mondello M. A Content Analysis of the Journal of Sports Economics [Text] / M. Mondello, P. Pedersen // Journal of Sports Economics. — 2003. — Vol.4(1). — P. 64-73.